

PINTÉR MÁRTA ZSUZSANNA

EGER SZÍNHÁZI ÉLETE 1692–1799 KÖZÖTT

A magyarországi városok színháztörténeti múltjáról a 19. század végétől jelentek meg monográfiák, összefoglalások, s ebben a sorban Eger kitüntetett szerepet kapott. Igaz, hogy a város 19–20. századi színháztörténetéről még nem készült monográfia, a 16–18. századi adatok azonban már jól hozzáférhetőek, Kasuba Domonkosnak, Kilián Istvánnak, Staud Gézának és Bárdos Kornélnak köszönhetően. Azt gondolnánk, hogy az elmúlt évtizedek nagyon alapos kutatásai¹ után már nem várhatóak újabb adatok ezen a területen, ez azonban szerencsére még mindig nincs így. Tanulmányomban az eddigi kutatásokat szeretném összegezni, összefésülve az egymástól sokszor elszigetelten megjelenő színháztörténeti, zenetörténeti és irodalomtörténeti adatokat.

Egerben az első teátrális események az egri püspöki udvarhoz kötődtek. A városba érkező királyok, főpapok fogadása ugyanolyan látványos lehetett, mint máshol (1468. március 7–10. között Mátyás, 1494. február 12–15. között II. Ulászló járt Egerben),² s a számadáskönyvek szerint Bakócz Tamás egri püspök pl. egész évi jövedelmének 3%-át költötte el II. Ulászlónak és népes udvartartásának a megvendéglésére, méltó fogadására. A 15–16. század fordulóján itáliai hatásokat mutatott az egri udvar, de Kristóf Ilona kutatásai szerint nem volt jellemző a pazarlás: a püspökség jövedelme mindkét püspök esetében évi 10 000 Ft körül volt.³ Bakócz Tamás (1493–1497), majd Ippolito d’Este egri püspökségének (1498–1520) idején főleg a vadászatok és az ünnepélyes bevonulások jelentették a szórakozást és a látványosságot. Ippolito d’Este csak 1512–13 telén, illetve 1517–1520 között tartózkodott a városban, az itt élő olasz udvaroncok száma kb. 25 fő volt, de Ippolito d’Este kíséretéhez a reprezentatív események alkalmával 100 vagy akár 367 fő is tartozott, köztük építészek, szobrászok, költők, csillagászok és zenészek is, akik egész Magyarországon híresek voltak. 1509-ben, amikor Szatmári György pécsi püspök érkezett Egerbe, Ercole Pio, Ippolito d’Este egri kormányzója vendégelte meg a püspököt. A vacsoránál a lantjátékot hallva a püspök azt a reményét fejezte ki, hogy elküldheti a saját lantművészt Itáliába, Ippolito d’Estehez, hogy hasonló tökélyre fejlessze a tudását, mint az ő kiváló muzsikusai.⁴ Az első egri színháztörténeti adatot a 16. század elejéről ismerjük:

¹ KASUBA 1895, 1–149.; STAUD 1988, 129–164.; KILIÁN 1993b, KILIÁN 1993a; Kilián 2000; KILIÁN 2016; PINTÉR 2019b; BISTKEY 1997.

² KRISTÓF–BERECZ 2020, 43, 46.

³ KRISTÓF 2018, 15–30.

⁴ „Oltre ai regali (come al suo solito, drappi, formaggi e marmellate italiani) la sera a tavola fa sonare frate Joanne che gli piacque molto, mentre Szatmári da parte sua a suonare „di lauto un suo servitore

eszerint 1518. február 21-én egy olyan lovagi játék paródiáját mutatták be a városban a farsangi multság keretében, amelyben vánkossal kitömve, abroncsszerű páncélban és farudakra szerelt konyhakéssel felszerelve küzdöttek a lovak.⁵ A farsangi játék leírása Lodovico da Bagno mantovai nemesről való, aki 1517-ben érkezett Ippolito d'Estével Egerbe, s néhány hónapos krakkói megszakítással egészen 1520-ig itt maradt.⁶ A farsangi látványosságok a királyi vagy püspöki udvar és a városi lakosság (polgárság) közös ünnepi alkalmait jelentették. Így volt ez Budán is, az egri farsanggal szinte egy időben, amikor is a fiatal II. Lajos király 1519-ben húshagyókedden Lucifernek öltözött,⁷ és egy lovagijáték-paródiát mutatott be. Először gyalogos, majd lovas katonák csaptak össze, vadembernek, ördögnek öltözve.⁸

A farsangi játékokban nagyon fontos szerepet játszottak a maszkok és a jelmezek, s ez a fajta farsangi játék a 17. században is fennmaradt, legalábbis a *Magyar Simplicissimus* című kalandregény tudósít egy hasonlóról az 1650-es évekből.⁹ Húshagyókedden a nőtlen legények párviadalt tartottak egymással (a bírónak való egy forint lefizetése mellett). Vértet, páncélt, karvast és jó lovat szereztek hozzá, de a kopjának vagy lándzsának nem volt vashegye, a lovon sem volt nyereg, s aki a másikat a lóról lelökte, az győzött, s még egy husággal végig is verte az ellenfelét.¹⁰

1526 után az egri püspökök már egyre kevesebbet tartózkodtak a városban, s amikor 1596-ban a várost elfoglalta a török, az egri püspökség Kassára került át, 1613-tól 1648-ig pedig Jászó volt a birtokait és vagyonát elvesztett püspökség székhelye.¹¹

dicendo che molto desiderarebbe mandarlo a Vostra Signoria Illustrissima, quale scia essere confertissima di homini virtuosi e tanti haverne Lei sola quanto il resto d'Italia". Szatmári quindi conosce la fama dei musicisti del cardinale Ippolito e manderebbe volentieri il suo suonatore di liuto in Italia." DOMOKOS 2016, 32.

⁵ Lodovico da Bagno mantovai olasz nemes beszámolóját közli ÓVÁRY 1889, 401. Idézi DÖMÖTÖR 1983, 86–87.

⁶ „Et perché V. S. so se diletta de arme come se conviene a Signor naturale et di quella Illustrissima casa, parmi de narrargli il modo de una giostra che fecero alcuni gioveni qui in Agria el giorno di carnevale. La sorté de larme era un cossino grandé sul stomacho, in capo un capelleto de lana allongaresca, per scuto alcuni pezzi de cerchi da vasselli commessi insieme li quali pigliavano da la cima de la fronte insino alla correggia et erano tanto larghi un da l' altro, chel giostratore potea ben vedere lo inimico senza periculo che la lanza lo potesse offendere, et perchè el dicto scuto el qual scusava scuto et elmo, stesse ben assettato alla fronte vi era in cima un circhiello come una ghirlanda el qual era attachato con li cerchi, e cosi se lo assettavano sul capelleto, le lanze havevano un tagliero in capo. Io aspettava di veder romper collo e brazzi, pur tornorno sani a casa anchor che si dessero qualche sturlata. Questa mia bibia V. S. se la potrà far leggere per non pigliarse questo incomodo ; se de quà la posso servire, la supplico mi commandi et a quella baso le mani, in Agria XXI. febraro 1518. De V. Illustrissima Suo minimo servo Ludovico da Bagno.”

⁷ DÖMÖTÖR 1983, 85–86.

⁸ Uo., 86.

⁹ Uo., 91. <http://mhk.szofi.net/csarnok/s/speer/simplic.htm> (2021. 09. 02.)

¹⁰ *Magyar Simplicissimus* 1956, 168.

¹¹ Az első évek küzdelmeiről lásd: BRYSKEY 1997, 22–27.

1649-ben a püspökség visszaköltözhetett Kassára, ahol Kisdi Benedek jezsuita gimnáziumot és akadémiát létesített. A jezsuita gimnáziumban 1641-ben rendezték az első előadást, s több mint harminc adatunk van a 17. század végéig. Az előadások egyik mecénása a mindenkori egri püspök volt, pl. 1668-ban Pálffy Tamás.¹²

1687-ben Eger felszabadult a török uralom alól, s 1688-ban visszatért a városba az egri püspök is, bár Fenesy György az alkalmatlan körülményekre hivatkozva Kassáról intézte az egri püspökség ügyeit egészen 1699-ig. A jezsuiták már a török kiűzése után megtelepedtek a városban,¹³ 1688-ban megszervezték a tanítást, s ezzel megkezdődött az egri jezsuita iskolai színjátszás időszaka is. 1692-ben volt az első bemutató, amit még 250 követett.¹⁴ A minorita és a jezsuita háztörténeteknek, a korabeli leírásoknak, leveleknek és főként a ránk maradt színlapoknak köszönhetően a korszak egészét tudjuk dokumentálni. A katolikus főpapok reprezentációjához szorosan hozzátartozott az iskolai intézmények és az iskolai események támogatása, így az iskolai színelőadások patronálása is.¹⁵ Az egyházmegye gimnáziumaiban rendezett előadások olyan *világi* reprezentációs lehetőséget jelentettek, amelyben a püspök saját családi identitásának, saját imázsának a kiemelése és a katolikus egyház hatalmának a demonstrálása együtt lehetett jelen. Az egyházmegyébe érkező magas rangú világi vagy egyházi személyek köszöntésére, ünnepélyes fogadására is ez volt az egyik legjobb mód, de a források kiemelik az előadások pasztorizációs, térítő céljait is. Az egri püspökök ezért mind mecénásai és nézői voltak a gimnázium előadásainak, de az év végi, reprezentatív előadásokon legtöbbször az egri kanonokok, vicariusok is ott voltak, és esetenként ők is hozzájárultak a költségekhez. Az 1727-es előadás mecénása pl. Foglár György¹⁶ (aki később az új iskolaépületre adományozott a jezsuitáknak egy nagyobb összeget), az 1729-es előadás védnöke Zörger György kanonok, az 1733-as előadásé Bereczky György kanonok volt,¹⁷ 1766-ban Hunyadi György jezsuita páter 200 forinttal járult hozzá a színház működéséhez.

1699-ben Telekesy István (1699–1715) lett Eger új püspöke, aki nagy erővel fogott hozzá a város újjáépítéséhez, s 1700-ban letette a kollégium, a rendház és a templom alapkövét, s ebből az alkalomból ünnepi előadást rendezett Dobó Istvánról és az 1552-es egri diadalról, amelyen a váci püspök is részt vett.¹⁸ 1699-ben az év végi ünnepélyt követően határozott a témáról:

¹² STAUD 1986, 51.

¹³ KILLÁN 2016, 330–346.

¹⁴ STAUD 1988, 129–164.

¹⁵ A témáról részletesen: BITSKEY 1997; HUBERT-SZELESTEI 2007, 519–531.; PINTÉR 2016, 29–42.; MEDGYESY S. 2016, 285–296.

¹⁶ KILLÁN 2003, 197.

¹⁷ Uo., 198.

¹⁸ KILLÁN 2000, 499–519.

hogy az ifúságot buzdítsa, jutalmat tűzött ki egy nyilvánosan előadandó drámára és megjelölte a dráma témáját: Eger várának híres védelme a keresztények kicsiny seregével az óriás török túlerővel szemben; a védők hősi tettei a velük együtt harcoló Dobó István vezetése alatt. Ezt adták elő a kollégium tágas udvarában felállított és díszletezett színpadon a sziklák alatt, a bejáráshoz közel, ahol maguk a sziklák, a domboldal és az azokon kiképzett sétányok, valamint a városkert is díszletként szolgáltak. És hogy még hatásosabbak legyenek a falak ellen indított támadások, rohamok, a védők ellentámadásai, valamint a csatározások, a vár kommandánsának ajánlatára a sétányokon ágyúkat helyeztek el, amelyek, valahányszor befejeződtek a jelenetek, felbődültek.¹⁹

Az előadásnak csak a nyomtatott programja maradt fenn, ezen az előadás címe: *Triumphus Gloriosus sive Novem Stephanorum pro Agria Strenue propugnantium gloriosa defensio ac victoria*. Ebben az évben a retorikai és poétikai osztály tanára Wirth János (1672–1712) volt, valószínűleg ő írta és állította színpadra a darabot. Eger védelmét a szerző négy felvonásban, az I-III. felvonást (actust) követő kórusokban és az előadást záró ünnepélyes epilógusban vitte színre. A színlap alapján így tudjuk rekonstruálni a dráma cselekményét: a Tisza mentén garázdálkodó Ali, egyesülve Achmet seregével, Eger ellen vonul. A védekezésre elszánt Dobó felkészül az ostromra. De áruló is van a várban: Cytharedes. Achmet vadászás közben a faunoktól baljós intelmet kap, ezért nem harccal kívánja megszerezni Egert, hanem rá akarja bírni Dobót, hogy adja fel a várat. Követet küld Dobóhoz, de ez börtönbe veti a követet, és nem válaszol Achmetnek. Ez azonban nagy méregbe hozza és kemény ostromra készíti a török vezért. A magyarok részéről Zoltetius az erdőben cselet állít a törököknek, és nagy veszteséget okozva az előcsapatnak gazdag zsákmánnyal tér vissza a várba. A sikertől fellelkesülve, felfedik Dobó előtt az áruló Cytharedest, akit halálra ítélnék. Achmet újabb és újabb kemény ostromot indít. A várban nehézségek vannak (a program nem pontosítja milyenek), de egyrészt éjjel-nappal javítják a réseket, másrészt ki-kitámadnak az ostromlókra. Kudarcot vall Achmet utolsó rohama is. Lemondva arról a reményről, hogy a várat elfoglalhatják, a törökök végre elvonulnak.²⁰

A színlapról kiderül, hogy a darabnak 158 (!) szereplője volt, tehát a gimnázium diákjai közül gyakorlatilag mindenki részt vett a bemutatón. Mivel a színlap nemcsak a szereplők nevét közli, hanem a származásukat, a lakóhelyüket és az anyanyelvüket is, ez a színlap kiváló helytörténeti forrás is. A színlap alapján megállapítható, hogy hetvenhárom nemesi, ötvenöt nem nemesi származású diák járt ide, ezenkívül huszonnolc városi fiatal polgár (civis) lépett fel. Az előkelő származású diákok száma mindössze 7. A diákok majdnem száz magyarországi helységről érkeztek Egerbe, a

¹⁹ KILLÁN 1987, 11.

²⁰ VARGA-PINTÉR 2000, 141–142.

városban lakók kilencen voltak, a régió községeiből, városaiból (Szomolya, Mezőkövesd, Balaton, Verpelét, Hatvan, Miskolc, Szendrő, Sirok stb.) került ki a diákok többsége. 12-en a Dunántúlról, 12-en pedig Erdélyből érkeztek ide. Az egri tanulók nemzetiségi hovatartozása is érdekes képet mutat, szlovák-, német-, lengyelajkúak is voltak közöttük.²¹ Telekesy ezután 100 rajnai forintot adományozott a rendfőnöknek, aki ezért a pénzért arannyal szegett színházi függönyt, jelmezeket és díszletet vásárolt az iskolai színháznak. 1703-ban Szent Buldusról, Eger egyik első (a hagyomány szerint Szent Gellérttel együtt vértanúságot szenvedő) püspökéről lett volna előadás, már kiosztották a szerepeket, gyakorolták a színpadi gépezetek működtetését, és készültek a bemutatóra, de Rákóczi csapatainak a bevonulása miatt az előadás elmaradt.²²

A látványos egyházi ünnepek, a teátrális ceremóniák szorosán hozzátartoztak a 18. századi Eger életéhez: 1702-ben nagypénteken passiójátékot, 1703-ban ünnepi körmenetet tartottak a városban, az 1705 nagyszombatján (április 11-én) tartott jelmezes körmenetben II. Rákóczi Ferenc is részt vett. A minoriták 1753-as flagelláns körmenetében pl. egy leány Szűz Máriát jelenítette meg, amint átjárja a szívét a fájdalom töre, egy másik Veronikát személyesítette meg, a harmadik pedig Mária Magdolnát szimbolizálta. Két évvel később már Júdás, a két lator, Krisztus is ott volt a körmenetben, majd Ádám és Éva és az ördög figuráját is megjelentették. Hasonlóan látványos, zenével kísért körmeneteket rendeztek úrnapiján is, pl. 1758-ban, amikor ágyúszó és fegyverropogás közben vonultak fel a körmenet szereplői, köztük fehér ruhás angyaloknak öltöztetett ifjak, akik latin, magyar és német nyelvű verseket mondtak. Kilián István szerint 17 ilyen flagelláns körmenetet mutattak be 1775-ig.²³

Telekesy püspököt Erdődy Gábor követte (1715–1744) Eger főpapjaként. Erdődy Gábor Antal a nagyszombati jezsuita gimnáziumban tanult, majd a Collegium Germanicum-Hungaricum növendéke volt 1703 és 1706 között. Rómában szentelték szubdiakónussá. Különböző egyházi címek és rangok elérése után esztergomi kanonok lett, innen került az egri püspöki székbe.²⁴ Az alatt a majdnem 30 év alatt, amíg betöltötte ezt a tiszteletet, maga is jónéhány jezsuita színházi előadásnak volt a mecénása és nézője. Mintegy 90 előadást rendeztek a jezsuita kollégiumban ebben az időben, ezek között volt magyar nyelvű is.²⁵ Többségük azonban olyan nagyszabású, reprezentatív, latin nyelvű ünnepi előadás volt, amely jól illeszkedett a többi nagy jezsuita kollégium repertoárjához. Az első, igazán nagyszabású előadás 1721-ben volt, amikor a püspök testvére, Erdődy László Ádám nyitrai püspök (aki ugyanúgy

²¹ KILIÁN 2000, 505–506.

²² KILIÁN 1993a, 65.

²³ KILIÁN–PINTÉR–VARGA 1992, 101–106.

²⁴ SUGÁR 1984, 394–405.

²⁵ KILIÁN 1993b, 195.

Pozsonyban, Bécsben és Rómában tanult, mint a testvére) Lengyelország felé utazván Egerbe érkezett, s a tiszteletére egy többórás fogadóünnepséget rendeztek. A *Hadingus Daniae et Hundingus Sveciae reges*²⁶ című színjátékot ennek az ünnepségnek a részeként adták elő a gimnázium udvarán. Ekkor még nem volt készen a püspöki palota épülete (amelyet éppen Erdődy Gábor kezdett építeni 1715-ben), így a magas rangú vendég fogadására a szabadtéri ünnepség tűnt a legalkalmasabbnak.

Amikor a vendég és kísérete az udvarra ért, s innen a legalsó sétányszintre fellépdelt, a püspökvendéget halk zeneszóval fogadták, de a zenészek valahol rejtve maradtak, s amint felértek az első sétányra mindketten, azonnal észre kellett venniük az őket fogadó kis diákokat, akik már jelmezeik miatt is különlegesen lehettek, hiszen német öltözékben jelentek meg a püspöklegátus fogadásán. A második ösvényen szintén szabadtéri szimfonikus zenével köszöntötték a vendéget és kíséretét, s itt az egyik tanuló a nyitrai püspök tevékenységét és szolgálatát magasztalta. A harmadik szinten az alsó grammatikai osztály tanulói különféle ajándékokat nyújtották át a vendégnek. A következő sétányszinten hűséget fogadott az előkelő vendégnek a középső grammatikai osztály tanulócserege. Az ötödik sétányon a belső titkos tanácsos értelmét és bölcs tanácsait köszöntötték. A hatodik ösvényen a poéták a császári követet recitálva énekelt költeményeikkel üdvözölték. A hetedik szinten pedig a rétorok szájából a legkegyelmesebb vendégről, a legkegyesebb legátusról szólt a köszöntés, ahol Nyitra püspöke egy igen jól megfogalmazott és hatásosan előadott köszöntő beszédet hallhatott.

Az osztályok jelenlévő növendékei más-más nemzet öltözetében jelentek meg. Az elementárisok (első osztályosok) német ruházatot viseltek, talán azt is jelezve, hogy Nyitra püspöke Bécsben kapta a megbízatást, tehát innen érkezett Egerbe. Az alsó grammatikusok a hajdúk magyar viseletében, a középső grammatikai osztály tagjai a mórok öltözkéiben, a felső grammatikai osztály diákjai pedig mind piros, magyar viseletben jelentek meg. A poézis tagjai a múzsák viseletét öltötték magukra, s végül a rétorok lengyel ruhákban jelentek meg annak jeléül, hogy a püspök Lengyelországba igyekezik. A rétorok ezután hívták meg a püspököt és kíséretét az ebéd elfogyasztására. Mindegyik szinten köszöntő hangzott el, s a köszöntés után Nyitra püspökének (és a diákoknak a kivételével) valamennyi vendégnek a nekik felkínált bort is el kellett fogyasztaniuk. A vendég fogadásához egyéb kellékeket is használtak, lőfegyverekkel, kardokkal, zászlókkal, kürtökkel

²⁶ *Hadingus et Hundingus Reges*. Előadta a szintaxista és a grammatista osztály. „Sub dio in theatrum educit Hadingus Daniae et Hundingus Sveciae Reges mutui amoris victimae, quorum prior, ut quo in se animo esset Hadingus exireretur, mortuum se simulat ac vulgari jubet; cum vero Hundingus audita amici orte, ut suum in eum testaretur amorem, vitam sibi ultro ademisset. Hadingus quoque ne amore concederet nexuit a signo collum, spiritumque adstricto jugulo interclusit.” STAUD 1988, 131.

tették a jeleneteket változatossá. S ha egy-egy szintre a vendég felérkezett, s a neki felkínált italból ivott, hatalmasat dördültek az ágyúk is.²⁷

Valószínűleg ekkor, az ünnepi fogadás előtt (vagy után) mutatták be a *Hadingus Daniae et Hundingus Sveciae reges*²⁸ című előadást a püspök tiszteletére július 31-én, Szent Ignác napján. A magas rangú vendégen kívül a teljes káptalan és sok nemes is részt vett a szabadtéren rendezett előadáson. A darab két főszereplője a két Erdődy testvért szimbolizálta: a történet szerint Hadingus, Dánia királya és Hundingus, Svédország királya annyira szerette egymást, hogy amikor Hadingus téves információk révén arról értesült, hogy Hundingus meghalt, kétségbe esett, és bánatába belehalt. A hír nem volt igaz, de amikor Hundingus megtudta, hogy barátja meghalt, ő is ki akarta mutatni barátja iránti szeretetét, s önként vált meg saját életétől.²⁹ Mivel ebben az évben a szintaxis és a grammatikai osztály tanára Kunics Ferenc (1697–1763) volt, valószínűleg ő írta a drámát, amelynek a szövegét sajnos nem ismerjük.³⁰ Ekkor még fiatal, pályakezdő tanár, de amikor 1753-ban újra Egerbe helyezték, ő lett a jezsuita gimnázium rektora. 1753-ban megjelentette Kassán a(z általa lefordított) *Sedecziás* című „keserves játékot”, amelyet Giovanni Granelli írt. Az ajánlás Barkóczy püspöknek szól, ő fizette a nyomtatás költségét.³¹ Az egri jezsuita háztörténet nem említi cím szerint a *Sedecziás* előadását, de azt igen, hogy 1753. július 31-én, Szent Ignác ünnepnapján a retorikai és a poétikai osztály is előadott egy darabot a püspök jelenlétében, ez a darab valószínűleg Kunics magyarítása volt.³²

A következő különleges előadás Felsőtárkányban volt, ahol 1724 májusában a tavon adtak elő egy „Ludus navalis”-t a püspök jelenlétében.³³ Azok a barokk látványosságok, amikor egy folyó vagy egy tó vizén adtak elő jelmezes, gazdagon díszített élőképeket virággal feldíszített dereglyéken, vagy éppen egy tengeri ütközetet játszottak el, nagyon népszerűek voltak a 17. századi Itáliában, valószínűleg a püspök is onnan hozta az ötletet.

²⁷ KILIÁN 2016, 339–340.

²⁸ *Hadingus et Hundingus Reges*. Előadta a szintaxista és a grammatista osztály. „Sub dio in theatrum educti Hadingus Daniae et Hundingus Sveciae Reges mutui amoris victimae, quorum prior, ut quo in se animo esset Hadingus exiretetur, mortuum se simulat ac vulgari jubet; cum vero Hundingus audita amici orbe, ut suum in eum testaretur amorem, vitam sibi ultro ademisset. Hadingus quoque ne amore concederet nexuit a signo collum, spiritumque adstricto jugulo interclusit.” STAUD 1988, 131.

²⁹ KILIÁN 2016, 340.

³⁰ KILIÁN 1993b, 195.

³¹ A drámaszöveg modern kiadása: *Jezsuita iskoladrámák* I., 851–906.

³² KILIÁN 1993b, 208.

³³ „Theatro etiam actores suos immisit frequentius. Tum imprimis cum Majales Calendas. Excellentimo Locí Epsicopo dedicaret., itemque alias cum ludo navali in piscina Tarkaniensi príncipes nobilíssimos quoque utriusque sexus hospites recrearet.” KILIÁN 2003, 196.; STAUD 1988, 137.

Erdődy püspök kedvelte a magyar történelmi tárgyú és a magyar szentekről szóló drámákat: 1729-ben Szent Imre hercegről, 1741-ben Szent Vác remetéről, 1742-ben Szent Buldusról, 1722-ben Hunyadi Mátyásról, 1741-ben Hunyadi Jánosról és a nándorfehérvári győzelemről mutattak be darabot a gimnazisták (107 szereplővel!), de több görög-római történelmi tárgyú színjátékra is sor került. Emellett a mitológiai színjátékok és a mártírdramák alkották a repertoár java részét. Saját családjának neves őseről, a törökök felett győzedelmeskedő Erdődy Tamásról 1740-ben, a tanév végén játszottak ünnepi színjátékot *Thomas Erdődius de turcis victor in Croatia* címmel. Erdődy Tamás (1558–1624) a török elleni harcok egyik ismert hadvezére, két ízben is Horvátország bánja (1584–1596; 1608–1615) volt. Horvátország védelmében számos csatát vívott, nem tudjuk, hogy a darab melyik hőstettéről szólhatott. Az ekkor szokásos díjakat gróf Buttler Lajos adta át a tanulóknak. Az iskolaépületben nem volt külön színházterem, a nagyszabású előadásokat szabadtéren (egy 1725-ben már újjáépített színpaddal) vagy az iskola mögötti „orgonás” sétányain rendezték. A szűkebb közönségnek szóló előadásokat a rendház ebédlőjében rendezték meg, 1717-ben a Xavéri Szent Ferencről szóló dráma a püspöki aulában volt.

1744 decemberében gróf Barkóczy Ferenc lett Eger új püspöke, aki korábban már egri kanonokként (1733) és szepesi prépostként (1740) is jól ismerte saját egyházmegyéjét. Egri püspöki (1745–1761) és aztán esztergomi érseki (1761–1765) működéséről, mecénási szerepéről több tanulmány is született, jelen kötetünkben is olvashatunk róla.³⁴ Tevékenységéből csak azt emelem ki, ami az új színházterem megépítésére és a saját családi reprezentációjára vonatkozik. A források szerint 1750-ben volt az új gimnázium alapkövetétele, az ünnepélyes megnyitóra 1754-ben került sor. A gimnázium második emeletén található színházterem 15 m 80 cm hosszú és 14 m 20 cm széles volt, a magassága 7 m 60 cm.

Lépcsőzetesen emelkedő széksorok voltak benne és karzata is volt. Emellett a nagy színházterem mellett volt egy kisebb méretű deklamációs terem is, ahol a deklamálón kívül csak néhány erre illetékes, jeles személy fért el. A színháztermet az átadás idejére díszesen kifestették, s a legelőkelőbb nézők természetesen úgynevezett zártszékben kaptak nézőhelyet, de a többség a hátrafelé emelkedő állóhelyen szorongott. A nézők az egykor díszes és széles lépcsőházban közvetlenül mehettek fel az utcáról a II. emeletre.³⁵

Sokféle hangszert, kelléket, sőt színpadi gépezetet („Machinula hydraulica”) is használtak.

³⁴ Lásd DÓBÉK Ágnes tanulmányát ebben a kötetben.

³⁵ KILIÁN 2016, 344.

Az új színházteremben egyre gyakrabban játszottak magyar nyelven, a repertoárban ebben a korszakban is a magyar és egyetemes történelmi témák és a mártírdramák voltak túlsúlyban, de mutattak be vígjátékokat is. Görög mitológiai történetekkel is szórakoztatták a nézőket, 1757-ben pl. az Egerben vendégeskedő görög múzsaák panaszaírója (görög nyelven!), 1760-ban Flora és Pomona vitájáról játszottak. Összesen mintegy 80 előadás zajlott ebben az időszakban a jezsuita gimnáziumban. Természetesen most sem maradhatott el a püspök családjának a dicsőítése: 1761 végén a *Comes Franciscus Barkóczy Agriae ab Turcarum jugo vindex* című játékkal búcsúztak a püspöktől. A darab nagyapjának, gróf Barkóczy Ferencnek (1627 körül–1709) állít emléket, aki kiváló katona volt, s 1679-től császári tábornokként vett részt a török elleni harcokban.

Ugyanakkor nemcsak a gimnáziumban, hanem a püspök 1747-ben elkészült felsőtárkányi kastélyában³⁶ is volt előadás: 1759-ben a vendégszereplő jezsuita diákok epigrammákkal, versekkel, kronosztikhonokkal szórakoztatták ebédnél a püspököt és a meghívott vendégeket.³⁷ Ezután a poéták osztálya egy ismeretlen tárgyú drámát adott elő, majd a kisebbek táncjáték formájában Barkóczy életét vitték színre gyermekkorától kezdve püspökségéig.³⁸

Új korszak kezdődött a gimnázium életében Eszterházy Károly püspöki kinevezésével, aki 1762. június 29-én foglalta el egri püspöki székét. 152 előadásról van adatunk, egy magyar nyelvű drámaszöveg és több magyar, valamint egy magyar–latin színlap is fennmaradt ebből az időszakból. Ez egyrészt annak volt köszönhető, hogy működni kezdett a Barkóczy által alapított püspök nyomda, így lehetővé vált a színlapok egri kinyomtatása, másrészt maga a püspök volt az, aki saját reprezentációs és pasztorizációs céljai érdekében tudatosan erősítette az iskolai színjátszást nemcsak Egerben, hanem az egyházmegye más városaiban (pl. Máramaroszigeten, Ungváron vagy Gyöngyösön) is.³⁹ 1762 szeptemberében a jezsuita gimnázium mind az öt osztálya előadott egy darabot a tiszteletére: a retorikai, poétikai osztály tanulói *Joacház* bibliai királyról,⁴⁰ a felső grammatikai osztály *Primus Esztorásról*, az Eszterházyak őseitől, az alsóbb grammatikai osztály az ifjú Konstantinus császárról, a legkisebbek pedig Eugenius és Florillus angliai hercegekről és a börtönbe vetett Paulillusról.⁴¹ A *Joacház*-hoz készített színlap már Egerben készült, Bauer Károly József püspöki

³⁶ A Fuorcontrasti kastélyról bővebben lásd: DÓBÉK 2019; H. SZILAS 2018.

³⁷ STAUD 1988, 150.

³⁸ KILIÁN 1993a, 68.

³⁹ PINTÉR 2019b, 114–115.

⁴⁰ „*Joacház szomorú játék, Melly Egerben A'Jesus Társasága Érseki Iskolájának Nagyságos, Tekintetes, Nemes, Nemzetes Ifiúságától tartatott MDCCLXIIedik Esztendőben, Sz. Mihály havának napján.*” A színlap modern kiadása: *Jezsuita iskoladramák II.*, 929–930.

⁴¹ KILIÁN 1993b, 216.

nyomdájában.⁴² A *Primus Esztoras* valószínűleg ugyanaz az előadás lehetett, amellyel Eszterházyt a beiktatásakor köszöntötték. Ez a beiktatási ceremónia maga is egy több napig tartó, jól megkoreografált, barokk látványosság volt.

A rend feloszlatásakor készített könyvtári jegyzék szerint 3291 kötet volt a könyvtárban az abolíciókor (a kötetek összeírását 1774. március 10-én fejezték be).⁴³ Az ókori drámaszerzők közül Terentius és Seneca több példányban is megvolt, a 17. századiak közül Molière, Jean Racine, Nicoló Avancini, Martin du Cygne, Jacob Bidermann és Alessandro Donati drámáit őrizte az egri könyvtár. A 18. századi szerzők közül csak néhányat emelnék ki: Andreas Friz, Joseph Carpanius, Ignaz Weitenauer, Anton Claus, Franciscus Neumayr, Néricault és Metastasio művei több példányban is ott voltak a polcokon, s mellettük több gyűjteményes drámakötet (pl. a *Selectae Societatis Jesu tragoediae*, 1634) és talán több kéziratos drámaszöveg is volt a könyvtárban, amely összesen 57 drámakötettel rendelkezett.⁴⁴ Ez a szám összehasonlítva a többi jezsuita gimnáziuméval igen magasnak mondható.⁴⁵

Staud Géza adattárában csak 1773-ig kísérhetjük figyelemmel a gimnáziumi színházzal, pedig még legalább egy előadást rendeztek az exjezsuita időszakban is. Bárdos Kornél, Eger zenetörténetének kiváló monográfusa fedezte fel a gimnáziumban működő eucharisztiai társulat naplóját, ami erről az időszakról tudósít bennünket.⁴⁶

Magát a társulatot Eszterházy Károly egri püspökké való kinevezésével egy időben alapították, s a püspök is nagy figyelemmel kísérte a működését. A társulat tagjai rendszeresen gyóntak, áldoztak, részt vettek a litánián, együtt vonultak zászlójukkal a körmenetekben, és különös tiszteletben részesítették Nepomuki Szent Jánost, illetve az egyházmegye védőszentjét, Szent János evangélistát. Diáriumukban az egyházi év ünnepeinek megfelelően feljegyezték a Sodalitas működését, néhol adatokat is közöltek pl. a körmenetekben részt vevők számáról vagy az ünnepi beszédek témáiról is, de általában elég szűkszavúak a bejegyzések. Az 1776. augusztus 16-i bejegyzés már csak ezért is kitűnik a *Diáriumból*.⁴⁷ Ekkor érkezett Egerbe Giuseppe Garampi kardinális (1725–1792), akivel Eszterházy Károly római tanulmányai óta barátságban volt, s aki a létesítendő egyetemi könyvtár könyvanyagának beszerzésében is segítette őt. Ausztriai pápai nunciussá való kinevezése után 5 hónappal érkezett Egerbe négyena-

⁴² STAUD 1988, 152.

⁴³ *Elenchus Librorum in Collegio abolitae S. J. Agriensi*, Egri Érseki Egyházi Levéltár, Archivum vetus, 23. sz. Nr 149.

⁴⁴ SUGÁR 1989, 35–39.

⁴⁵ PINTÉR 1990, 139–147.

⁴⁶ *Diarium Almae, ac venerabilis Archi-Sodalitatis Augustissimi Eucharistiae Sacramenti Erectae in Episcopali Schola Agriensi* 1764. Lelőhelye: Hittudományi Főiskola, Eger. A továbbiakban rövidítve: Diárium.

⁴⁷ *Diarium* 135–136.

pos látogatásra. A leírás szerint az első napon a főpapok és a jeles városi polgárok látogatását fogadta, a második nap reggelén részt vett a jogászok vizsgáján, megtekintette a szemináriumot, a papi otthont, az épülő Líceumot, a csillagászati tornyot is. Ebéd után a város jelesebb épületeit és templomait nézte meg, majd a következő napon, a búcsúvacsorán, este 7 órakor a gimnázium retorikai osztályának diákjai szórakoztatták egy színjátékkal: „sua praesentia condecorare dignatus est etiam declamationem rhetoricam de Leontico Politico a Rhetoribus Agriensibus insigniter productam.”⁴⁸ A látogatásról beszámolt a *Pressburger Zeitung* is, de a rövid hír nem tér ki a színelőadásra.⁴⁹ Az egri előadáshoz nem készült színlap, de egy 1670-ben, a luzerni jezsuita gimnáziumban nyomtatott színlap alapján rekonstruálni tudjuk a darab történetét.⁵⁰ Az első jelenetben Charon felengedi az alvilágból az idősebb Leontius, hogy láthassa unokáját. A magát Machiavelli tanulmányozásának szentelő fiatal Leontius gróf azonban elfeledi a vallást, ateista lesz, és az új államtudományt követi. Mikor éppen a temetőn áthaladva hazafelé tart egy lakomára, amelyet barátainak készített, lábával megvetően belerúg egy koponyába, amelyet vendégségbe hív. A lakomán Leontius és Machiavellus barátai vitatkoznak az udvari és a természeti törvényekről és erkölcsökről, amikor is megjelenik három árnyék (umbra), vagyis Leontius, Porphirius és Ascanius árnya, és a rettegő ifjak szeme láttára magával viszi Leontius lelkét az alvilágba. Ahogyan látható, ez a dráma is a Tirso da Molina-féle Don Juan-történet variánsa, újdonságát a Machiavelli-féle axiómákkal való szembeállítás, az erkölcs és a politika szembeállítása adja. A vita (colloquium) mellett Echo és Cháron szerepeltetése és egy közjáték színesíti a dramaturgiát. A szerzőt nem ismerjük, a darab forrása a színlap szerint a *Promontorium malae spei impiis periculose navigantibus propositum, sive Signum et nota reprobationis, procrastinatio poenitentiae* című darab, Paulo Zehentner S.J. (1589–1648) 1643-ban Grazban megjelent műve volt. A mű már korábban bekerült a magyar kutatók látóterébe: Borzsák István szerint a rossz reménység foka felé hajózó embereket a bűnbánatra indító, mintegy negyvenoldalas elmélkedés David Tscherning által készített címlapja az *Adriai tengernék syrénája* címlapképének az előzménye, de mindenesetre a *Szigeti veszedelem* néhány sorának az ihletője lehetett.⁵¹ A feltételezéssel foglalkozott Knapp Éva is.⁵² A kötet több ma-

⁴⁸ *Diarium* 136.; BÁRDOS 1987, 213.

⁴⁹ *Pressburger Zeitung*, 1776. augusztus 31. 70. sz. 6-7. <https://www.difmoe.eu/d/view/uuid:d09ef0b0-da11-11de-95b6-000d606f5dc6?page=uuid:4fd825f0-d9e4-11de-95dc-000d606f5dc6> (2022. 01. 10.)

⁵⁰ *Leontius sive pseudo-politicus punitus. Dramation. Datum Ludis Autumnalibus a Lyceo Catholico Societatis Jesu. Non. Sept. MDCLXX.* A 11 oldalas drámaprogramot Münchenben a Bayerische Staatsbibliothek -- P.o.lat. 1638-14 jelzettel őrzi. https://books.google.hu/books?id=_ZNEAAAA-cAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_atb&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false (2022. 01. 10.)

⁵¹ BORZSÁK 1959, 486–488.

⁵² KNAPP 2017, 38.

gyarországi könyvtárban (pl. a szatmárnémeti és a szombathelyi ferenceseknél,⁵³ a pozsonyi jezsuitáknál⁵⁴) is megvolt.

1775. augusztus 20-án Eszterházy püspök és a püspöki konzorcium levélben kérte a gimnázium igazgatóját, hogy ezentúl hétköznapokon legyenek az előadások, az ünnepnapon vagy hétvégén tartott bemutatókon ugyanis hatalmas volt a tömeg és a zaj. Ha ez a megoldás nem bizonyulna elégségesnek, akkor meg kell tiltani, hogy az előadásokat nők is látogassák. Egy hónap múlva arra kérte az iskola igazgatóját, hogy ne terheljék túl a tanulókat a sok megtanulandó szöveggel.⁵⁵ 1776-tól a ciszterci rendre bízta a tanítást az egri gimnáziumban. A ciszterek megtartották a templom és az iskola 10 fős zenekarát, de több előadásról már nincs tudomásunk. 1794-ben Török Lajos tankerületi főigazgató az egri ciszter gimnázium igazgatójának megtiltotta a declamációk és színjátékok tartását, azzal az indoklással, hogy az iskolai színjátékokra való felkészülés gyakran megzavarja a nyugodt és szorgalmas tanulást.⁵⁶ A központi rendelet célja azonban legalább ennyire a nyilvános érintkezés megtiltása volt a jakobinus összeesküvés után.

Az egri közönség azonban 1776 után sem maradt színházi előadások nélkül. A jezsuita iskolai színjátszás helyét ugyanis a szemináriumi színjátszás váltotta fel. A Telekesy püspök által alapított intézményt 1754-ig a jezsuiták vezették, ezután pedig (Barkóczy püspök akaratanak megfelelően) az egyházmegyei papok végezték a papképzést. Ettől kezdve püspöki iskola néven működött az intézet, amely jogi, bölcsészeti és teológiai felsőfokú képzést adott. Először 1749-ben rendeztek egy farsangi színjátékot a szemináriumban, de csak 1773-tól vált rendszeressé a színjátszás, s 1798-ig összesen 22 alkalommal volt színházi előadás a „püspöki iskolában”.⁵⁷ Elsőként Pápay Imre pap-tanár komédiáját mutatták be 1773 farsangján, később is a komédiák maradtak túlsúlyban, de játszottak magyar történelmi drámát (*De Salomone rege Hungariae et ducibus Geysa, Ladislao et Lamperto*), bibliai történelmi drámákat és római történelmi darabokat is. Ez a témaválasztás az összes katolikus papnevelőre jellemző volt: a ránk maradt drámakéziratok alapján leginkább Plautus- és Molière-átiratokat (Egerben pl. *A fősvény* egyik variánsát, *Szüköldi* címmel), pásztorjátékokat és magyar történelmi drámákat mutattak be az 1780-as, 1790-es években Pozsonyban, Győrben és Pesten is.⁵⁸

Az 1783-as egri farsangi előadás (*Józsefpátriárka*) délután négytől este 8-ig tartott, három közjáték volt benne, festett díszleteket is készítettek hozzá. Zenéjét maguk a kispapok adták elő, karnagyuk Mátyus János negyedéves teológus volt. Az a dal,

⁵³ EMŐDI 2010, 177.

⁵⁴ *Magyarországi jezsuita könyvtárak 1711-ig*, 1990, 167.

⁵⁵ KILIÁN–PINTÉR–VARGA 1992, 37.; BÁRDOS 1987, 138.

⁵⁶ Uo., 37.

⁵⁷ Uo., 214–220.

⁵⁸ *Pálos iskoladrámák*, 1990.

melyet hegedűk, fuvolák és cselló kíséretében Imrey Pál ötödéves teológus énekelt, nagyon megnyerte a püspök tetszését és megalégedését, a szemináriumban és otthonában, a püspöki palotában is gratulált a résztvevőknek. 1784 farsangján a Salamon magyar királyról és a Géza, László és Lampert hercegekről szóló darabban 10 zenész és 6 táncos növendék szerepelt, ugyanekkor, február 19-én a kispapok egy komédiát vittek színre a püspök jelenlétében.

Eszterházy fontosnak tartotta, hogy a tervezett egyetem épületében színházterem is létesüljön, ennek érdekében megváltoztatta az eredeti terveket, amelyekben ilyen nem szerepelt, sőt a fennmaradt számlák szerint asztalost és festőt is fizetett a színi terem elkészítéséhez, később az előadásokhoz borbélyt és szabót is alkalmaztak.⁵⁹ A terem 1782–1783-ban el is készült, s több adat is azt bizonyítja, hogy az előadások egy részét innentől kezdve a Líceum színháztermében, a II. emeleten rendezték.⁶⁰ Itt volt az az előadás is, amellyel Eszterházy Károly születésnapját ünnepelték 1783. május 4-én *Kozroes király* címmel.⁶¹

Az 1786 farsangján rendezett öt színjátékról a *Magyar Hírmondó* közölt részletes beszámolót március 29-i számában.⁶² A több napig tartó ünnepségsorozat igazi látványosság lehetett, a színielőadások mellett diadalmi oszlopok, zene és tűzijáték is tartozott hozzá.

Az első diadalmi oszlopon Eszterházy Károly címere volt felfestve ezzel a felirattal: „Nagy Károly, Eger főpapja, a legjobb atya”. Az oszlopok „trombitáknak vig harosogásai, és pistolyoknak vigadozó ki-lövési között emeltettek-fel és ment végbe e tüzi játék”. 1792-ben, 1793-ban és 1795-ben is voltak farsangi előadások a Líceum színháztermében. Ez utóbbi évben három darabot is bemutattak: február 10-én egy tragédia, február 12-én egy magyar vígjáték került színpadra, február 16-án pedig a törökök fölötti győzelemről játszottak egy latin nyelvű történelmi drámát a nemesi és városi közönség előtt.⁶³ A növendékek ezután is évről évre kérték a püspök engedélyét a bemutatókhoz, 1798. február 15-i az utolsó adatunk, de a minoriták háztörténete szerint a püspöki helynök engedélyével még 1800-ban, 1801-ben és 1803-ban is

⁵⁹ SUGÁR 1989, 36.

⁶⁰ „Reverendus Pater Amadeus cum reverenduo Patre Paschali...vadunt ad Lycaeam, ubi Alumni Seminaristae Ecclesiastici Tragoediam produxerunt in Confuxu magni interventium Dominorum et Civium et magnum applausum retulerunt.” KILIÁN–PINTÉR–VARGA 1992, 219.

⁶¹ *Kozroes király, Szomorú Játék, mely a Püspöki iskolában Elő Adatott Egerben MDCCLXXXIII. Esztendőben, Pünköszt Havának 4dik napján*, Eger, 1783 (OSZK Színháztörténeti Tár Pro 120. Modern kiadása: *Pálos iskoladrámák*, 1990, 507–510.

⁶² WELLMANN 1982, 37–38.; BÁRDOS 1987, 162.

⁶³ „Alumni adumbrant Actus heroicum Invictissimi quondam Principis Eugenij, Maximiliani et Palfi ad Futak, ubi Copiosissimae Multitudinis Turcarum Sangvinem effuderunt et totum Exercitum profligarunt. Hunc Actum Scenicum latino stylo ornato produxerunt et Omnium Applausum Consecuti sunt”. KILIÁN–PINTÉR–VARGA 1992, 219. A darab Buda 1686-os felszabadításáról szólhatott, főszereplői gróf Pálffy János altábornagy, II. Miksa bajor választófejedelem és gróf Savoyai Jenő voltak.

mutattak be vígjátékokat a Líceumban farsang idején. A színházterem ma is megtalálható a Líceumban, és az Eszterházy Károly Katolikus Egyetem nagykancellárja, dr. Ternyák Csaba egri érsek tervei szerint hamarosan újra igazi színházteremként fog majd funkcionálni.